

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
İQTİSADI İSLAHATLARIN TƏHLİLİ VƏ KOMMUNİKASIYA MƏRKƏZİ

Pandemiyada dövründə Azərbaycanda xarici ticarətin vəziyyəti və diversifikasiyası

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin
departament rəhbəri Nicat Hacızadənin şərho

Pandemiyanın Azərbaycanda ixrac əməliyyatlarına təsiri

2020-ci ilin əvvəlindən etibarən COVID-19 pandemiyasının dünyanın bir çox ölkəsində sürətlə yayılması Azərbaycan hökuməti tərəfindən də çevik reaksiya ilə nəticələndi. Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə pandemiyanın nəticələrinin öyrənilməsi, sosial izolasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi, iqtisadiyyata dəyə biləcək mənfi təsirlərin minimuma endirilməsi məqsədi ilə Nazirlər Kabineti yanında qərargah yaradıldı. Prezidentin pandemiyanın və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirin azaldılması ilə bağlı Sərəncamının icrası ilə qısa və orta müddətli yol xəritəsi hazırlandı.¹ Yol xəritəsi üç istiqaməti əhatə edib:

1. İqtisadi artıma və sahibkarlığa dəstək
2. Məşğulluq və sosial rifaha dəstək
3. Makroiqtisadi və maliyyə sabitliyi

Pandemiya nəticəsində iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında yaranan problemlər xarici ticarət dövriyyəsinə də təsirsiz ötürməyib. Pandemiya zamanı biznesə və iqtisadiyyata artan qeyri-müəyyən gözləntilər əsas ticarət tərəfdaşlarının iqtisadiyyatlarının daralmasına, potensial sifarişlərin azalmasına səbəb olub. Bunun da təsiri ilə xarici ticarət dövriyyəsi həcm və dəyər baxımında azalıb. Yaranmış vəziyyətə operativ reaksiya verən

Azərbaycan hökuməti qeyri-neft ixracının azalmasının qarşısının alınması məqsədilə stimullaşdırıcı və dəstəkləyici qərarlar qəbul edib.

Qeyri-neft məhsullarının ixracına marağın artırılması məqsədilə beynəlxalq təcrübədə istifadə edilən malların ixrac qeydi ilə satışı mexanizminin vergi məcəlləsinə daxil edilməsi - Qeyri-neft məhsullarının "ixrac qeydi ilə satışı" zamanı ƏDV-yə (0) dərəcə ilə cəlb olunması yeri istehsal məhsulunun qiymət üstünlüyünə malik olmasını şərtləndirəcəkdir.

İdxal olunan və yerli istehsalı olmayan xammal və ara mallardan asılı olan yerli istehsal sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə müvafiq siyahı üzrə gömrük rüsumu güzəştlərinin tətbiqi - ixrac edilən məhsulların rəqabətqabiliyyətliyinin təmin edilməsi məqsədilə atılan addımdır. Sektorial təhlillərə əsasən, ixrac edilən bəzi mal və məhsulların ölkə daxili istehsalı müqayisəli üstünlüyə malik deyil. Həmin xammal və ara malların idxal edilərək, istehsalın tərkib hissəsinə cəlb edilməsi ixrac ediləcək məhsulun xarici bazarda qiymət üstünlüyünü artıracaqdır.

Sahibkarlar tərəfindən daxildə xüsusi gömrük prosedurundan istifadənin stimullaşdırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi - sözügedən stimullaşdırıcı tədbirlər nəticəsində xarici sifarişlərin sayının artımı dəstəklənəcəkdir. Belə ki, fiziki və ənənəvi xidmət ixracına malik olan ticarətin pandemiya dönməində mənfi təsirlərdən qorunması iqtisadi aktivliyin də daralmasının qarşısını alacaqdır.

Xarici ticarətin mövcud vəziyyəti və şaxələnməsi

Azərbaycanın ixracyönümlü istehsal strategiyasına keçidini təmin edən islahatları qanunvericilik və icraat proseslərində izləmək mümkündür. Pre-pandemiya dövründə istehsalın artımı və xarici bazarlara çıxış imkanlarının artırılması istiqamətində təşviqedicə və stimullaşdırıcı mexanizmlər həyata keçirilib. Xarici ticarətin şaxələndirilməsi həm idxalatçı və ixracatçı subyektlərin rifahı, həm də makroiqtisadi sabitliyin dayanıqlılığı üçün mühüm şərtidir. İxracın diversifikasiyası kimi idxalında şaxələndirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə vacibdir. İdxal şaxələnmədiyi müddətdə müxtəlif sektorların dayanıqlı istehsal və xidmətlərinə mənfi təsir edir. İxracın diversifikasiyası kimi idxalın şaxələndirilməsi siyasəti də məhsul və coğrafi nöqtəyi-nəzərdən vacibdir. İdxalın coğrafi və məhsul şaxələndirilməsi sözügedən ticarətin statistik artımına deyil, keyfiyyətinə hesablanıb. Habelə, idxalın şaxələndirilməsi ixracın da diversifikasiyasına təsir edir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası, idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələri"ndə dəyişiklik edilməsi barədə" bir sıra qərarları və "Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmalarının qarşısının alınması ilə bağlı Tədbirlər Planında"² **idxal olunan və yerli istehsalı olmayan xammal və ara mallardan asılı olan yerli istehsal sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə müvafiq siyahı üzrə gömrük rüsumu güzəştlərinin tətbiqi ixracın stimullaşdırılması və rəqabətqabiliyyətliyinin artırılması** ilə əsaslandırılır. Daha rəqabətçil ixracın təmin

edilməsi məqsədilə ucuz və keyfiyyətli xammal komponentlərinə ehtiyac duyulur. Statistika nöqtəyi-nəzərdən 2020-ci ildə Azərbaycanın idxal mallarının çeşidliyi 2015-ci ilə nəzərən 20,6% artıb. İxracın əməliyyatları üzrə neft sektorunun payı 2709-2715 mlrd ABŞ dolları mövqelərindən ibarətdir.³ Xam neftin mütləq üstünlük təşkil etdiyi neft-qaz sektorunun da diversifikasiyasının aşağı olduğunu nəzərə alaraq, ixrac edilən malların çeşidliyi 12,3% artıb. Dünya ticarətində, habelə Azərbaycanın xarici ticarətində liberallaşdırma siyasətinin fəlsəfəsi yalnız istehlakçıların daha ucuz məhsullara çıxış imkanının artması ilə deyil, həmçinin makroiqtisadi dayanıqlığın təmin olunması üçün ixracatın həcm və dəyərinin artmasıdır. Azərbaycanda xarici ticarət iştirakçıları, məhsul və coğrafi baxımdan idxal diversifikasiyası ixrac şaxələndirilməsi ilə müqayisədə daha genişdir.

COVID-19 pandemiyası dövründə Azərbaycanın neft-qaz ixracı

COVID-19 pandemiyası Azərbaycanın ixracın mənfi yöndə təsir edib. Əmtəə strukturunu təhlil edən zaman diversifikasiyanın artırılması istiqamətində islahatların dərinləşməsinə ehtiyac formalaşmışdır. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə keçirilən müşavirələrdə şaxələndirmə siyasətinin önəmi daima qabarıq şəkildə qeyd olunub. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin statistikasına əsasən, 2020-ci ildə xam neft ixracından əldə edilən gəlirlər 36,8 faiz azalaraq 9,4 mlrd ABŞ dolları, neft məhsullarından əldə edilən gəlirlər isə 36,2 faiz azalaraq 295,1 mln ABŞ dolları təşkil edib. Təbii qaz ixracına nəzər saldıqda da eyni mənzərə müşahidə edilir. 2019-cu ildə təbii qaz ixracından əldə edilən gəlirlər 2,4 mlrd ABŞ dolları təşkil etdiyi halda, pandemiya ilində bu rəqəm 7,4 faiz azalaraq 2,2 mlrd ABŞ dolları təşkil edib. Statistik indikatorların təhlili zamanı neft-qaz sektorun üzrə ixracda emal sənayesinin payının az olmasını müşahidə edirik. Emal sənayesinin inkişafı istiqamətində atılan həyata keçirilən islahatların əsas prinsipi institusional reformalardır. Qlobal iqtisadiyyatda, o cümlədən xarici neft bazarında baş verən prosesləri və qeyri-müəyyənlikləri nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin korporativ idarəetmə sisteminin və biznes modelinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə onun beynəlxalq mühitdə rəqabətədavamlılığı, orta və uzunmüddətli perspektivdə maliyyə dayanıqlığı, idarəetmənin, habelə sərmayələrin effektivliyinin və aktivlərinin dəyərinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılması istiqamətində müvafiq Fərman imzalanıb.

COVID-19 pandemiyası dövründə Azərbaycanın qeyri-neft sektoru üzrə ixracının diversifikasiyası

Covid-19 pandemiyası nəticəsində yaranan ixrac daralmalarının qarşısının alınması istiqamətində dövlətin ilkin addımları ixracın stimullaşdırılması və dəstəklənməsinə yönəlib. Sözügedən dəstəyin ixracın diversifikasiyası olunması istiqamətində müsbət təsirləri olacaqdır. Belə ki, xarici bazarlara inteqrasiya istiqamətində sahibkarların xərc yükünün yüksək olması qiymət rəqabətində uduzmasına səbəb olur. Dövlət tərəfindən göstəriləcək dəstək mövcud ixracın sənəsinin qarşısını almaqla bərabər, qeyri-ənənəvi əmətələrin xarici bazara çıxışını asanlaşdıracaqdır. Covid-19 pandemiyası dövründə ixrac portfelində yer alan mal və məhsul çeşidlərinin 2,5 faiz azalması xarici sifarişlərin azalması ilə əlaqədardır. 2017-2019-cu illər və 2020-ci ilin rüblük yekunlarına

dair statistik göstəricilərə uyğun olaraq, qeyri-neft ixracı səbətinə daxil olan hərəkətverici 9 məhsulun qeyri-neft ixrac dəyərində dominantlığı mövcuddur. 2017-ci ildən etibarən ixrac səbətinin 0,2-0,3 faiz intervalında dəyişən qüvvətverici 9 mal və məhsulların tərkibində minimal dəyişikliklərin olması və sözügedən əmtəələrin ixracda payının 50 faiz civarında dəyişimi ixracda konsentrasiya faizinin yüksək olmasını sübut edir. Tarixi statistikaya əsasən, ixracda yüksək paya sahib az sayda əmtəələrin pandemiyanın təsirlərinə baxmayaraq, minimal dəyişikliyə məruz qalması müşahidə olundu. Tədqiqat çərçivəsində ixrac səbətinin minimum əmtəə payının ixracın tətikləyici qüvvəsi olması riskini daha da minimallaşdırmaq istiqamətində mikro və makro səviyyədə dəstəklərin göstərilməsi əsas çağırışdır.

Innovativ həllərin tətbiqindən başlayaraq, azad ticarət müqavilələrinin bağlanmasına qədər tədbirlərin həyata keçirilməsi beynəlxalq təcrübədə tətbiq edilən nəticəverici tədbirlərdir. Habelə, biznes mühitinin liberallığı, ixracatçılar arasında rəqabətin təmin edilməsi post-pandemiya dövründə ixracın diversifikasiyasına səbəb olacaqdır. Post-pandemiya dönməində kiçik və orta sahibkarlığın ixracda payının artırılması istiqamətində ucuz maliyyə resurslarına əlçatanlığı, ixracyönümlü kreditlərin verilməsi və müxtəlif dəstəkləyici (beynəlxalq keyfiyyətin tətbiqi, tədqiqat və inkişaf xərcləri) tədbirlərin göstərilməsi ixracın diversifikasiyasında məhsul çeşidliyini artıracaqdır.

Pandemiya dönməində ixrac məhdudiyyətlərinin ixraca yaratdığı ciddi problemlər, post-pandemiya dönməində azad ticarəti daha da təşviq edəcəkdir. Beynəlxalq ticarətə açıqlıq istiqamətində Azərbaycanın güzəştverici və dəstəkləyici xarakterə malik ticarət və gömrük birliklərinə üzvlüyü əsas çağırışlardan biridir.

Nəticə etibarlı ilə, ixracın diversifikasiyası iqtisadiyyatın şaxələnməsindən birbaşa asılıdır. İqtisadi inkişaf və artıma nail olmaq istiqamətində ixracın diversifikasiya siyasətinə yönəlmə xarici ticarətin liberallaşdırılması ilə əlaqəlidir. Çağdaş dönmədə müqayisəli üstünlüyə malik əmtəələrin qiymət üstünlüyünə və keyfiyyət standartlarına malik olması mühüm şərt hesab edilir. Azərbaycanın müqayisəli üstünlüyə malik əmtəələrinin kəşf edilməsi istiqamətində biznes mühitinin innovativ həllərə meyl etməsi, bilik və ixtiraya dayanan modellərin kommersiya strukturları tərəfindən tətbiqi ixracın diversifikasiyasını daha da sürətləndirəcək.

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi

(AZ 1073, Yasamal rayonu, Q.Xəlilov 47)

Tel: (+994 12) 521 34 96, Mob: (+994 50) 295 86 88
zanura.talibova@ereforms.org , www.iqtisadiislahat.org